

Катерина СЕМЕНОВА

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ШКІЛЬНИХ ЕКСКУРСІЙ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Проблеми, пов'язані із проведенням шкільних екскурсій завжди були та залишаються актуальними, адже, починаючи приблизно із 1970-х років екскурсійна робота починає набувати все більшої популярності, бо саме даний вид діяльності в умовах закладу середньої освіти є однією із ведучих форм розвитку культурно-освітнього рівня особистості учнів. Питаннями щодо проведення та організації шкільних екскурсій займалися доволі багато вчених, серед яких можна назвати Н. Брижак, Б. Ємельянова, О. Король, В. Кочан, С. Нездоймінова, Н. Сливчак та ін. Проте варто зазначити, що особливості проведення шкільних екскурсій в Україні саме у період другої половини ХХ століття висвітлені дослідниками на недостатньому рівні, що ще раз підкреслює важливість розгляду зазначеної теми.

Сам термін «екскурсія» прийшов у нашу мову в ХХІ ст. у розумінні «вилазки або поїздки». Наприкінці ХІХ століття у Настільному енциклопедичному словнику поняття «екскурсія» трактувалося як «поїздка із навчальною або науковою метою» [4, с. 18]. Методист Л. Мусінова говорить про те, що екскурсії із навчальною метою вперше з'явилися у Великобританії, Австралії та Новій Зеландії під назвою «school trip» (у перекладі з англійської – «шкільна прогулянка»), і на даний момент вони надають значні альтернативні освітні можливості для дітей [3, с. 260].

М. Анциферов вважає, що екскурсія, у широкому розумінні цього слова, – це прогулянка, мета якої – вивчення певної теми [4, с. 18]. Н. Сливчак трактує екскурсію у якості «особливого виду просвітницької діяльності, котра дозволяє в активній формі надавати школярам інформацію про природу, історію та культуру певного краю» [5, с. 37]. Екскурсія, на думку автора, є досить дієвою формою просвітництва [5, с. 37], адже безпосередня присутність учнів на екскурсійних об'єктах дозволяє засвоїти шкільний та позашкільний матеріал.

Відомий теоретик та організатор екскурсійної справи Б. Ємельянов під екскурсією розуміє «наочний процес пізнання оточуючого нас світу» [2], котрий нерозривно пов'язаний із наперед підібраними об'єктами, що вивчаються на місцях їхнього розташування. В. Сластьонін характеризує шкільну екскурсію як «спеціальне навчально-виховне заняття, що перенесене у відповідності із певною освітньою чи виховною метою на підприємства, у музеї, на виставки тощо» [1]. У свою чергу, С. Ожегов визначає шкільну екскурсію у якості «колективної поїздки у визначене місце із освітньою та пізнавальною метою» [3, с. 260].

Н. Смолянюк під шкільною екскурсією розуміє особливу організацію навчання в умовах природного ландшафту, виробництва, музею чи виставки з метою спостереження та вивчення учнями різноманітних об'єктів або явищ дійсності [6]. А С. Нездоймінов вважає, що екскурсія є особливим видом навчальної та позанавчальної роботи, у якій здійснюється «спільна діяльність вчителя-екскурсовода та учнів-екскурсантів у процесі вивчення явищ дійсності, за якими проводиться спостереження у природних умовах (наприклад, завод, пам'ятні місця, природа тощо) або ж у спеціально створених сховищах колекцій (музей чи виставка)» [6, с. 19].

Виокремлюють цілий ряд особливостей шкільних екскурсій:

- особлива форма навчальної та позанавчальної діяльності на основі спільної роботи педагога (у ролі екскурсовода) та учнів (у ролі екскурсантів) із метою вивчення оточуючої дійсності;
- форма та метод набуття знань;

- самостійна форма навчання та виховання;
- форма організації виховної роботи із масовою учнівською аудиторією;
- епізодичний позакласний захід певної тематичної спрямованості;
- автономна форма культурно-просвітницької роботи, міжособистісного спілкування, що відбувається в одному із виховних напрямів;
- форма розповсюдження знань та ідейного виховання [6, с. 20].

Основними функціями шкільних екскурсій є наступні: інформаційна (надання учням інформації про різноманітні об'єкти показу), організація культурного дозвілля, розширення кругозору школярів, формування інтересів учня як повноцінної особистості, а також функція наукової пропаганди (адже першочергове завдання екскурсії для вихованців закладів середньої освіти, – навчання та пізнання оточуючого світу).

Після Другої світової війни, приблизно у 1950-х – 1960-х роках екскурсійна справа виступала, в першу чергу, у якості засобу укріплення здоров'я учнів, їх духовного та культурного зростання та ідейно-політичного виховання. Окрім того, шкільна екскурсія вирішувала багато інших завдань, таких як формування «правильного» кругозору, виправлення «неправильно сформованих поглядів», а також розповсюдження політичних, філософських, художніх та наукових поглядів і теорій [3, с. 260]. Таким чином, можна зробити висновки, що екскурсія на початку другої половини ХХ ст. виконувала переважно роль ідейно-патріотичного виховання громадян у стилі комунізму і фактично не мала схожих рис із сучасною екскурсійною справою.

Вдосконалення екскурсійної методики та становлення шкільної екскурсії як альтернативного засобу навчання та виховання відбувалося у 70-ті – 90-ті роки ХХ ст. У даний період екскурсії організовувалися:

- до початку вивчення теми, адже вважалося, що саме навчальна екскурсія представляла найбільшу цінність у якості вихідного матеріалу для подальших занять із певного предмету;
- у процесі роботи над певною темою, де перевіряли уже здобуті та надавалися нові знання, що були необхідними для подальшого вивчення тієї чи іншої дисципліни;
- наприкінці вивчення теми, за допомогою чого можна було узагальнити та повторити пройдений матеріал [6].

Перш ніж провести екскурсію, вчитель заздалегідь визначав найбільш зручний маршрут та шукав саме ті об'єкти, котрі можна продемонструвати дітям із навчальною метою. Доволі часто вчителі практикували екскурсії за одним й тим же маршрутом (особливо це стосувалося природничих чи краєзнавчих екскурсій). Це робилося для того, щоб наочно та переконливо продемонструвати дітям зміни природи у різні пори року, або ж, наприклад, показати вплив людини на оточуюче середовище [1, с. 58].

Готуючись до проведення екскурсії, вчитель розподіляв між учнями їхні обов'язки, за необхідності ділив школярів на групи та давав завдання для кожної із них. Перед навчальною екскурсією учні читали статті чи оповідання, пов'язані з її темою, вчили вірші, знаходили крилаті вирази чи висловлювання письменників, прислів'я та приказки, картини художників, розробляли стенди тощо [3, с. 261]. Подібний матеріал надалі використовувався під час самої екскурсії, а учні, таким чином, вже були до неї підготовлені, а головне, – так їм набагато легше та цікавіше було сприймати нову інформацію.

План навчальних екскурсій у 1970-ті – 1990-ті роки передбачав наступні етапи:

1. Оголошення мети за завдання екскурсії, а також порядку ознайомлення з її об'єктами.
2. Коротка вступна бесіда, що була спрямована на активізацію знань учнів.
3. Наочний показ об'єктів, що супроводжувався розповіддю вчителя. На даному етапі особлива увага приділялася цікавості матеріалу екскурсії, його значущості

для дітей, що досягалося за допомогою різноманітних загадок, ребусів, головоломок, віршів, пісень тощо.

4. Самостійна робота учнів, яка передбачала спостереження за об'єктами показу, виконання різноманітних завдань, збір нового матеріалу тощо.

5. Узагальнююча бесіда, під час якої учні та вчитель обговорювали результати екскурсії та формулювали висновки. На цьому етапі вчитель також оцінював виконані учнями завдання, міг порекомендувати додаткову літературу по темі екскурсії, давав домашнє завдання та ін. [6].

Тож, як можна побачити, план проведення шкільної екскурсії у другій половині ХХ ст. фактично нічим не відрізнявся від сучасного, проте, варто зауважити, що на той момент все ж більше приділяли уваги цікавості матеріалу, підготовці до екскурсії та розробці різноманітних завдань для дітей, що робило її цікавим та методично продуманим заняттям.

Таким чином, шкільна екскурсія була та залишається прекрасною альтернативою звичайному уроку у контексті здобуття нових знань. А застосовуючи досвід педагогів щодо проведення екскурсій у другій половині ХХ ст. можна зробити подібні заходи більш продуманими, цікавими та спрямованими на формування жаги до знань.

Список використаних джерел

1. Брижак Н. Ю. Красзнавча та туристична робота : курс лекцій для студентів педагогічного факультету, які навчаються на спеціальності «Початкова освіта». Мукачево : МДУ, 2012. 116 с.
2. Король О. Д. Організація екскурсійних послуг у туризмі : навчально-методичний посібник. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2016. 144 с.
3. Мусінова Л. П. Екскурсія як форма організації просвітительської діяльності. *Вісник НУБіП України. Педагогічні науки*. 2020. № 1(30). С. 259 – 267.
4. Нездоймінов С. Г. Організація екскурсійних послуг : навчально-методичний посібник. Одеса : Астропринт, 2011. – 216 с.
5. Сливчак Н. Є. Екскурсійна діяльність в школі. *Географія та туризм*. 2010. С. 37 – 38.
6. Смолянук Н. М. Проведення екскурсій з природознавства в початковій школі (70 – 90-ті рр. ХХ ст.). *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. URL: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-08/08smstc.pdf>.

Марина КАУНОВА

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В 20-30 РОКАХ ХХ СТ.

У «Національній доктрині розвитку освіти в Україні в ХХІ столітті» зазначається, що освіта є запорукою майбутнього нашої країни, важливою складовою її національної безпеки. Від рівня освіченості і культури суспільства залежить майбутнє кожної держави. Стан розвитку освіти в країні є показником якості життя суспільства: саме держава визначає потенціал освітніх змін і напрямок її розвитку в контексті цивілізаційних процесів. Кожне суспільство відтворює себе через систему освіти, передаючи наступним поколінням набутий досвід соціально-економічного та духовно-культурного буття.

Зараз, як і сто років тому, перед нашою країною постає завдання реформування вищої освіти. Наразі освіта України потребує наявності поліфункціонального креативного вчителя, який може здійснювати освітній процес на основі інноваційної